

POSUDEK OPONENTA HABILITAČNÍ PRÁCE

Masarykova univerzita

Uchazeč

Habilitační práce

Oponent

**Pracoviště oponenta,
institute**

Mgr. Kristýna Solomon, Ph.D.

*Tristan-Romane: Zur spätmittelalterlichen Rezeption von
Gottfrieds Tristan in den böhmischen Ländern*

prof. PhDr. Václav Bok, CSc.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Posudek habilitační práce paní Mgr. Kristýny Solomon, Ph.D.: 'Tristan'-Romane: Zur spätmittelalterlichen Rezeption von Gottfrieds 'Tristan' in den böhmischen Ländern

Habilitační spis paní dr. Solomon rozebírá tři středověké texty o Tristanovi a Isoldě, a to dvě německá dokončení středohornoněmeckého eposu Gottfrieda von Straßburg a staročeský epos 'Tristram a Izalda', jehož předlohou byly v různé míře tristanovské eposy Eilharta von Oberg, Gottfrieda von Straßburg a Heinricha von Freiberg.

Vytvořit novou, originální práci na téma tristanovské látky ve středověké německé literatuře je nesmírně obtížné, protože většina jejích zpracování je již po téměř dvě století intenzívně zkoumána ze všech možných úhlů pohledu. To se týká především slavného eposu Gottfrieda von Straßburg, ale dnes už, byť v míře o něco menší, i obou jeho dokončení, které vytvořili Ulrich von Türlheim (v rkp. H 3730 veršů), jenž působil někdy v druhé třetině 13. století zřejmě v Augšpurku nebo jeho okolí, a Heinrich von Freiberg (6890 veršů), který byl literárně činný v posledních desetiletích 13. století na dvorech české šlechty. Staročeskému 'Tristramovi' (patrně 2. polovina 14. stol., téměř 9000 veršů) byla zatím věnována nedostatečná pozornost a zde měla autorka tak nejvíce možností rozvinout své schopnosti analýzy a interpretace středověkého literárního textu.

Jako cíl si autorka stanovila prozkoumat tristanovská díla spjatá s Čechami v jejich vztazích k pretextům při hlavním zaměření na ideové transformace analyzovaných textů (s. 14). Na některém místě práce se mohla výslovně a výrazněji zmínit, proč k rozebíraným německým dílům zařazuje na první pohled překvapivě i dokončení Gottfriedova 'Tristana' od Ulricha von Türlheim – je tomu tak proto, že Heinrich von Freiberg Ulrichův text znal (to je pouze stručně naznačeno v pozn. 60 na s. 16) a že tedy Ulrichovo dokončení 'Tristana' muselo být v Čechách na sklonku 13. století k dispozici.

Autorka vychází při svých rozborech z metody intertextuality, jejíž teoretické základy a konkrétní zásady úvodem charakterizuje. Teoretický úvod (s. 5–14; s. 93) je ve správných proporcích vůči vlastnímu rozboru textů, při němž zvolená metoda je průběžně uplatňována.

Autorka habilitačního spisu je seznámena s veškerou relevantní odbornou literaturou týkající se německých a českého zpracování tristanovské látky. S touto literaturou průběžně pracuje a vyjadřuje svá stanoviska jak k celkové koncepci jednotlivých děl sekundární literatury, tak k jejímu řešení konkrétních problémů, jichž se její vlastní práce dotýká. Použitá literatura snad mohla být doplněna o novější syntetická zpracování německé středověké literatury, která zasazují díla Ulricha von Türlheim a Heinricha von Freiberg do širšího kontextu soudobé literární

tvorby a nemohou se přitom vyhnout jejich, byť velmi stručnému a zobecněnému hodnocení (mám na mysli díla autorů jako jsou Max Wehrli, Joachim Heinzle, Johannes Janota a Joachim Bumke).

Při rozboru obou německých dokončení Gottfriedova 'Tristana' se autorka soustřeďuje na klíčové body Ulrichova a Heinrichova textu z hlediska myšlenkového a dějového (prology a závěry, Tristanovo manželství a jeho vztah k oběma Isoldám, nápoj lásky apod.). Za velmi dobrý považuji rozbor otázek kolem Tristanova manželství u Ulricha von Türrheim (s. 46–52), především problematiky „êre“ z hlediska společnosti a individua, přičemž autorka vhodně poukazuje na obdobné myšlenky v minnesangu. Z analýzy přesvědčivě vyplývá její závěr: „Die Ambivalenz des êre-Begriffs und der damit eng verbundenen triuwe ist nun das Grundthema von Ulrichs ‚Tristan‘“ (s. 49; k tomu dále na s. 89–90 a 96). Jak je v práci ukázáno, Heinrich von Freiberg, který věnuje svatbě a manželskému vztahu Tristana a Isoldy Běloruké mnohem více místa než Ulrich, klade naopak do popředí Tristanovo duševní kolísání mezi oběma Isoldami, které obě opravdově miluje (závěry na s. 61). Za velmi dobře zpracovanou považuji též pasáž o srně, kterou má pouze Ulrich von Türrheim. Autorka se přiklonila k jedné z existujících možností výkladu a podpořila ji dalšími argumenty (s. 71–75). Jako výbornou hodnotím autorčinu analýzu a výslednou charakteristiku pojetí lásky u Heinricha von Freiberg – musel bych ocitovat celý střední odstavec strany 86, proto tak činím jen v bodech a možná zjednodušeně: demytologizace lásky (minne) – bližší realitě, i když ne tolik jako u staročeského díla – kompromis mezi pojetím Gottfriedovým a Eilhartovým a snaha o syntézu – přesto nadále je láska nejvyšší hodnotou. Za novou, ovšem i diskusní, považuji domněnku, že Tristan, chtěl-li se stát řádným artušovským rytířem (u Heinricha von Freiberg), musí jako jiní odčinit nějaké provinění („Sünde“ je snad příliš silné slovo), které u něho spočívá v manželství s Isoldou Bělorukou (s. 106).

Jak již bylo řečeno úvodem, německé tristanovské texty byly a jsou předmětem intenzivního bádání. To vynáší často i protichůdné soudy, pramenící ze zdůraznění toho či onoho místa a jeho interpretace. Jde konec konců o subjektivní soudy, kterým se literární věda nemůže vyhnout a které lze opět ze subjektivních důvodů přijmout nebo odmítnout. To platí i o habilitační práci a jejích hodnoceních – místy bych měl opačné stanovisko než autorka (např. u Ulrichova pojetí nápoje lásky, s. 69-71 mne přesvědčuje více pojetí Meissburgerovo a Grubmüllerovo), a proto považuji za podstatné zhodnotit především použitou metodu, rozsah znalosti sekundární literatury a schopnosti argumentace. Ve všech těchto ohledech považuji práci za velmi dobrou.

Výklady o německých pokračovateliích zakončuje autorka pasáží nazvanou „Fazit 1: Minnekonzeption bei den Epigonen Gottfrieds“ (s. 117–118). Je otázka, zda tento název je vhodně zvolen, protože vystihuje především (a to velmi dobře) pojetí lásky u Ulricha von Türheim (s. 117), zatímco v pasáži o Heinrichovi von Freiberg (s. 118) se autorka věnuje především tomu, jak básník začlenil artušovskou látku do svého díla.

V obsáhlé intertextuální analýze staročeského 'Tristrama' (s. 119–184, téměř polovina habilitačního spisu), autorka výborně uplatnila své pozorovací a analytické schopnosti. Rozbor probíhá ve dvou fázích, v první (s. 131–173) jsou zprvu „chronologicky“ sledovány odlišnosti staročeského eposu vůči jeho třem německým pretextům, které české zpracování ve velkých blocích střídavě používá, a pak některé obsahově a myšlenkově závažnější pasáže (např. nápoj lásky); v druhé fázi jsou analyzovány vztahy mezi staročeským textem a jeho předlohami z hlediska intertextuálního – zde jsou probírány postupy jako krácení, rozšiřování apod. a jejich význam pro nuanci nebo odlišnost výpovědi daného místa. Na základě těchto analýz dospívá autorka k těmto hlavním charakteristikám staročeského eposu (s. 167–185): Básník vynechává řadu pasáží obsažených v pretextech, a to hlavně úvahových a psychologizujících, komentujících a teoretizujících míst. Soustřeďuje se na vlastní děj, některými vynechávkami a drobnými odchylkami v motivaci odstraňuje nelogičnosti své předlohy a dosahuje tím větší sevřenosti díla. Někdy ovšem text také rozšiřuje. Z myšlenkového a obsahového hlediska vedou tyto změny mj. k eliminaci názorů, zvyklostí a rituálů dvorského světa (s. 176 – podle mne může ovšem být příčinou struktura české společnosti 2. poloviny 14. stol., odlišná od německé 13. století; zdá se, že autorka je podobného názoru, pokud ano, měla to vyjádřit jasněji). Nápoj lásky je demytologizován, příčiny a okolnosti milostných vztahů jsou podle autorky blíže k realitě než u pretextů, láska je hlavním nositelem děje, aniž pozbývá svého ničivého potenciálu.

Za upřílišněné považuji tvrzení na s. 148: „Eine realitätsnähere Konzeption spiegelt sich auch auf der formalen Ebene. Der Kunststil Gottfrieds (z. B. Gottfrieds Vorliebe für Chiasmen [podtrženo autorkou] s. Brotmetapher, Synonymformel), welchen die Epigonen eifrig nachgeahmt haben, findet im tschechischen Text wenig Resonanz.“ Stylistickou stránku jinojazyčného textu – a přitom v užití/neužití jedné rétorické figury – brát jako znak toho, že dílo má koncepci bližší realitě než text druhého jazyka, je při nejmenším diskutní. Jde spíš o otázku roviny stylu. Kromě toho staročeský autor se ze všech svých pretextů nejméně orientoval na Gottfriedův text, vytvářel svébytné dílo, zatímco Ulrich a Heinrich si dali za úkol Gottfriedovo dílo dokončit (což učinili ovšem ne vždy v jeho intencích).

Je škoda, že autorce unikl krátký, ale hutný článek francouzské medievistky a přední znalkyně tristanovské látky –

Danielle Buschinger: Zum tschechischen Tristram, in: Wodan, Greifswalder Beiträge zum Mittelalter, Herausgegeben von Danielle Buschinger – Wolfgang Spiewok, Bd. 19, Serie 3 Tagungsbände und Sammelchriften Bd. 7, Tristan-Studien. Die Tristanrezeption in den europäischen Literaturen des Mittelalters, Greifswald 1993, s. 73–79,

který obsahuje několik zajímavých dílčích pozorování (např. o postavě krále Marka) i zobecňující závěry o českém 'Tristramovi', k nimž by habilitantka zaujala zřejmě ve většině případů kritické stanovisko.

Habilitantka se bohužel téměř nevyjadřuje k názorům Z. Tiché, které jsou obsaženy ve velmi kvalitním úvodu k edici staročeského 'Tristrama' (Zdeňka Tichá (ed.) Tristram a Izalda, Praha 1980, s. 5–20). Z. Tichá zdůrazňuje u staročeského eposu sevřenost díla, psychické prokreslení postav, kvalitní dialogy, oceňuje uměleckou úroveň díla, poukazuje na jeho určení širšímu okruhu publika (s. 19), všímá si mj. funkce moře a přírody v eposu (s. 15). Mohlo by se eventuálně namítnout, že tento úvod není vědeckou studií v nejužším slova smyslu, ale na druhé straně je třeba konstatovat, že editorčina důvěrná znalost textu ji přivedla k řadě důležitých poznatků (zvláště na s. 11–16 a s. 19–20), s nimiž se setkáváme i v práci dr. Solomon, ovšem s konkrétními citáty a podrobným zdůvodněním.

Závěry o staročeském 'Tristramovi', k nimž dospěla K. Solomon svými analýzami, považuji za velmi přínosné. Měly by se mj. stát podnětem pro bohemistické bádání o eposu, jemuž česká literární věda zatím nevěnovala dostatečnou pozornost.

Některé poznámky k habilitační práci:

Velmi překvapuje, že oba německé básníky, kteří dokončili Gottfriedova 'Tristana', označuje autorka důsledně jako epigony. Tak sice činila německá literární medievistika devatenáctého a přibližně prvních dvou třetin 20. století, ale následující generace německých literárních vědců se od tohoto termínu distancovaly a poukazují shodně na to, že obě německá dokončení Gottfriedova eposu spadají do doby poklasické, jejíž literární díla kladla jiné myšlenkové i dějové akcenty a kdy se pozměnil vkus autorů i publika. Dnešní postoj vystihuje dobře tento citát:

Vor allem in der älteren Forschung erfuhren die Tristanfortsetzungen von Ulrich und Heinrich geringe Wertschätzung als epigonale Machwerke bzw. missglückte Gottfried-Rezeption. Heute geht man davon aus, dass beide Texte eine je eigene sinntragende Konzeption verfolgen, die allerdings Gottfrieds Minnekonzeption zum Teil konterkariert. Die »vermeintlichen Spielverderber haben Gottfried nicht etwa gar nicht verstanden, sondern sie haben ihn sehr gut

verstanden« (Monika Schulz: Gottfried von Straßburg: 'Tristan', Stuttgart: J. B. Metzler Verlag 2017, s. 194).

Paní dr. Solomon píše na s. 38 o pojmu epigonství a uzavírá: „Es bleibt zu konstatieren, dass das epochenlang geltende (Vor)Urteil die Wahrnehmung der 'Tristan'-Epigonen bis heute prägt.“ To podle mne neodpovídá skutečnosti – žádný seriózní badatel dnes termín „epigoni“ pro Gottfriedovy pokračovatele neužívá. Autorka habilitačního spisu ostatně neukázala, k čemuž právě na tomto místě práce měla příležitost, z jakých důvodů ona Ulricha von Türlheim a Heinricha von Freiberg za epigony považuje, zvláště když na řadě míst zdůrazňuje jejich myšlenkovou samostatnost vůči Eilhartovi a Gottfriedovi.

Nechápu, proč autorka říká, že skladba 'Tristan als Mönch' a dokončení 'Tristana' od Heinricha von Freiberg vznikly „etwa in derselben Zeit“ (s. 109), jestliže ve shodě s literárněvědným bádáním klade dílo 'Tristan als Mönch' do doby po roce 1230 a před rokem 1260 (s. 109) a u dokončení Heinrichovo 'Tristana' se přiklání k dost pravděpodobnému Berntovu datování do let 1285–1290 (s. 54).

Jistou diskrepanci vidím mezi tvrzeními o staročeském 'Tristramovi': „Sobald sich der tschechische Anonymus für eine Konzeption entscheidet, ist er imstande, dieser konsequent nachzugehen“ (s. 179) a „Bezüglich der moralischen Entlastung Tristans verfährt der Tscheche jedoch nicht konsequent ...“ (s. 172).

Pouze jako dodatek:

I v habilitačním spise je zmíněna známá hypotéza o dvou autorech staročeského 'Tristrama', podle níž druhý básník začal svou práci od verše 2262. Autorka na s. 125 tuto hypotézu apriorně a bez důkazů vylučuje, na s. 128 připomíná, že vzhledem k odlišnému veršovému schématu a jinému využití Eilhartovy předlohy v různých částech díla představa o dvou autorech v bádání převládá; svůj postoj zde explicitně neuvádí, užitím slova „logischerweise“ se zdá, že tuto hypotézu zcela nevylučuje. Odlišnost zpracování obou částí díla autorka přitom zdůrazňuje i ve shrnutí na s. 183: „... dass der erste und zweite Teil diametral unterschiedlich sind“, ale nikde k tomuto faktu nezaujala žádné stanovisko, ať už by bylo jakékoli.

Kvalita formální stránky habilitačního spisu bohužel značně zaostává za jeho úrovní myšlenkovou a argumentační.

Od strany 176 (proč až tak pozdě?) jsou pro jednotlivé texty tristanovské látky používány zkratky podle jmen autorů, které uživatel snadno pochopí s výjimkou toho, který text/autor je označen písmenem X. Práci by prospěl seznam zkratek, do něhož by patřily i užití zkratky časopisů, které jsou známy většinou pouze germanistům. Přčetné citáty z edic rozebíraných

textů jsou až na výjimky v pořádku. Naproti tomu u většího počtu krátkých citátů v textu chybí číslo veršů, což ztěžuje jejich vyhledání, např. na s. 60, 76, 97, 132 (dole), 143 (pod polovinou), 151 (dole), s. 158, 167 a jinde. Pro německé uživatele své práce autorka překládá chvályhodně citáty ze staročeského 'Tristrama' a z české sekundární literatury, bohužel ne vždy (překlad chybí na s. 119, pozn. 434, s. 127, pozn. 470, s. 131: „Srozumějte všichni ...“, s. 131: „Což kolivěk ...“ a jinde).

Malou pečlivost bohužel autorka vynaložila na bibliografii děl sekundární literatury. Není tolik důležité, že nakladatelství u monografií není udáváno důsledně, závažnějším nedostatkem jsou neopravené překlepy ve jménech autorů sekundární literatury: správně je Schwietering, nikoli Schwieterling, Grothues, nikoli Grotheus, Ertzdorff, nikoli Erztdorff (s. 204 u studií L. Udolpha a U. Vosse), spoluvydavatelem sborníku, z něhož je citován příspěvek A. Deightona (s. 199), byl Hans-Joachim Behr, nikoli Joachim Behr; sborník nevyšel „Budweis 2002“, nýbrž Hamburg: Dr. Kovač 2004.

Přes uvedené formální nedostatky lze habilitační spis označit z hlediska metody, analýz a argumentace za zdařilý a zpracovaný na odpovídající úrovni a lze jej tedy doporučit jako podklad k habilitačnímu řízení.

V Českých Budějovicích dne 22. dubna 2021

prof. PhDr. Václav Bok, CSc.